

УДК 94 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(75).2020.206415

«НИКОГДА МЫ НЕ БУДЕМ БРАТЬЯМИ...», АБО Y-ДНК-ГЕНЕАЛОГІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ «НАУКОВОГО ПАТРІОТИЗМУ» А. КЛЬОСОВА**Сергій НАЛИВАЙКО**orcid.org/0000-0001-8162-1340

кандидат історичних наук, директор НДІУ

Анотація. Помітним фактором розвитку ДНК-генеалогії на сучасному етапі слід вважати популяризаційний напрямок діяльності проф. А. Кльосова (США, Росія), зокрема у зв'язку із запровадженою ним концепцією «наукового патріотизму», що розглядається вченим не лише як засіб об'єктивного пізнання минулого російського народу, а й знаряддя ідеологічного впливу, вагомий інструмент протидії сучасному норманізму та русофобії. Характерно, що одним із провідних в ідеологічній позиції А. Кльосова постає «українське питання», що переважно інтерпретується з огляду на концепцію «Русского мира», з позицій відвертої українофобії та великодержавного шовінізму. Серед найбільш помітних «ідеологічних маркерів» сучасної ДНК-генеалогії у її «кльосівському варіанті» є активне просування до термінології історичної науки понять «Русская равнина» та «давні руси» як елементів творення новітнього «національного міфу» сучасної Росії. А також як «фундаментального висновку» сучасної ДНК-генеалогії твердження про спільне походження росіян, білорусів та українців – своєрідного новітнього варіанту тези про «спільну колицу» трьох братніх народів, відсунуту у кількатисячолітню давнину. Втім в обох випадках ідеться про ідеологічно обумовлені концепції, знаряддям яких постає надмірний термінологічний лібералізм і певна підміна понять, спрямована на введення в оману непідготовленого читача. Саме у введенні в науковий обіг некоректних, упереджених, ідеологічно обумовлених інтерпретацій об'єктивних ДНК-генеалогічних даних полягає чи не найбільша інформаційна загроза на полі історичних дисциплін у загальному контексті застосування «гібридних» інформаційних технологій. Ситуація ускладнюється тим, що серед українських науковців-гуманітаріїв практично відсутні фахівці з ДНК-генеалогії, тоді як розвиток цього напрямку нині відбувається значною мірою зусиллями російськомовної наукової школи, що в контексті актуальних геополітичних реалій обумовлює особливий і непослабний інтерес до того ідеологічного «контексту», що супроводжує просування у широкі маси нового ДНК-генеалогічного знання.

Ключові слова: А. Кльосов; Y-ДНК-генеалогія; «науковий патріотизм»; «Русская равнина»; «давні руси»; арійські народи; фат'янівська археологічна культура; гаплогрупа; R1a; I2a; N1a1; національний міф; русофобія; українофобія.

“WE WILL NEVER BE BROTHERS...”, OR THE Y-DNA GENEALOGY THROUGH THE PRISM OF A. KLYOSOV’S “SCHOLARLY PATRIOTISM”**Serhii NALYVAIKO**

Candidate of Historical Sciences, Director of RIUS

Annotation. A notable factor in the development of modern Y-DNA genealogy is the popularization activity conducted by Prof. A. Klyosov (USA, Russia), primarily in relation to his concept of “scholarly patriotism”, considered by the scientist not only as a means of objective knowledge of the Russian people’s past but also as an instrument of ideological influence, in particular, an important tool for counteracting

© Наливайко С.

modern Normanism and Russophobia. It is characteristic of A. Klyosov's approach to present one of his leading ideological positions as the "Ukrainian question", which is mainly interpreted in view of the concept of the "Russian world", from the standpoints of the outright Ukrainophobia and imperialist chauvinism. Among the most notable "ideological markers" of the modern DNA genealogy in "Klyosov's version" is the active promotion of the concepts of the "Russian plain" and the "Ancient Rus people" as elements for creating the contemporary "national myth" of modern Russia in terms of historical research. Also, there is a "fundamental conclusion" asserted in the modern DNA genealogy that the Russians, Belarusians, and Ukrainians possess common origin, i.e. a new version of the well-known idea of a "common cradle" of three fraternal peoples, pushed back for several thousand years. However, in both cases we are talking about ideologically conditioned concepts, equipped with the tools of excessive terminological liberalism and a certain substitution of concepts aimed at misleading the unprepared reader. The introduction of incorrect, biased, ideologically conditioned interpretations of the objective DNA genealogical data into scientific circulation might be considered the greatest information threat in the field of historical disciplines in the general context of using "hybrid" information technologies. The situation is complicated by the fact that the Ukrainian humanities are hardly represented by any experts in DNA genealogy, while this area is actively developed by the efforts of the Russian-language academic school. In the context of modern geopolitical realities, this causes a special and unwavering interest in the ideological "context" that accompanies the extensive promotion of the new DNA genealogical knowledge.

Key words: A. Klyosov; Y-DNA genealogy; "scholarly patriotism"; "Russian plain"; "Ancient Rus people"; Aryan peoples; Fatyan archaeological culture; haplogroup; R1a; I2a; N1a1; national myth; Russophobia; Ukrainophobia.

Помітним чинником поступу світової історичної науки на сучасному етапі слід вважати появу та стрімкий розвиток нової дисципліни історичного спрямування, відомої як Y-ДНК-генеалогія, базованої на дослідженні нерекомбінованих ділянок ДНК «чоловічої» Y-хромосоми. У своїх попередніх публікаціях ми дещо зупинилися на специфіці та перспективах ДНК-генеалогії як науки, окремих аспектах міждисциплінарної взаємодії ДНК-генеалогічного й етнологічного знання, а також деяких її визначальних висновках щодо новітніх підходів до «індоєвропейської проблеми» [21–22; 24–25]. Втім цього разу предмет нашого наукового інтересу значно більш специфічний і стосується переважно популяризаційного напрямку діяльності одного з родоначальників сучасної Y-ДНК-генеалогії проф. Анатолія Кльосова (США, Росія), як і відстоюваної

дослідником концепції «наукового патріотизму», активно пропагованої ним у працях останніх років [2; 4–16]. Можливо, означене питання і не вартувало б спеціальної уваги, якби безпосередньо не стосувалося «української теми» в її історичному, політичному й ідеологічному осмисленні. І хоча, слід визнати, А. Кльосов загалом зарекомендував себе як сумлінний науковець і глибокий фахівець своєї справи та й коментарів на політичні теми ще донедавна намагався уникати, тим цікавішим видається звернення до того ідеологічного «контексту», що супроводжує нині просування у широкі маси нового ДНК-генеалогічного знання.

Популяризаційний напрям у діяльності науковця А. Кльосов справедливо відносить до пріоритетних, визнаючи за важливе завдання сучасного дослідника не лише здобути певне нове знання, але

й переконати у ньому аудиторію, донести результати власної наукової діяльності до ширшого загалу [9, с. 2959]. Втім для А. Кльосова це лише одна з причин, що спонукають його до активного поширення власного наукового доробку у царині ДНК-генеалогії. Інша, не менш вагома причина, за визнанням самого дослідника, – «потреба дати відсіч русофобії, ідеології продажності, спробам руйнування історичних коренів Росії» [9, с. 2960], яку дослідник визначає як принципову підвалину власної концепції «наукового патріотизму». «У суспільному сенсі науковий патріотизм, – пояснює А. Кльосов, – це посилення інтересу до власних витоків, формування взаємної поваги між різними народами. Суть його – у відновленні історичної справедливості про походження народів та їхню роль в історії. Зокрема, ДНК-генеалогія покликана активно протистояти русофобам усіх мастей у їхніх спробах применшити значимість слов'ян і росіян в історії, що не припиняються вже понад двісті років, зокрема, із застосуванням порочної концепції «норманізму»... ДНК-генеалогія різко зсуває баланс у бік наукового патріотизму, засвідчує, що норманізм – фантом, світогляд «п'ятої колони», русофобство за своєю суттю» [8, с. 354] (тут і далі переклад автора. – С. Н.). І далі: «Мені тяжко бачити принижену Росію. Росію, що позбавлена великих предків милістю істориків і лінгвістів... Я все більше переконуюсь у тому, що росіяни мають знати, що їхня безпосередня історія – багатотисячолітня, а не йде від якогось скандинава на ім'я Рюрик... ДНК-генеалогія неспроможна дати національну ідею... Проте вона може привернути увагу до минулого свого народу, до минулого власного роду, до пошуку

свого коріння, а цього вже немало. Патріотизм вимагає правдивих відповідей на насущні питання, і відповідальне ставлення до науки – найкращий рецепт на цьому шляху».

Солідаризуючись із А. Кльосовим у питанні відповідального ставлення до науки та прагненні переконливих відповідей на принципові питання про походження власного народу (адже те саме навіть більшою мірою прикладається і до української історії, часто-густо обібраної, перекрученої, хибно витлумаченої), не можна оминати увагою ту характерну обставину, що «науковий патріотизм» стосовно російської історії у його «кльосівському варіанті» зазнає дивовижних метаморфоз, щойно йдеться про історію українську. А ідеологічно «коректні» дефініції щодо «формування взаємної поваги між народами» та «відновлення історичної справедливості про походження народів та їхню роль в історії» кардинально деформуються під тиском відвертої українофобії та мало-прихованого великоросійського шовінізму. «...Немає в Україні жодного «українського минулого», – впевнено повідомляє А. Кльосов, – це політичний проект... Це дитяча хвороба, яку переборює дитяча, новоутворена країна, і я розумію хворобливе бажання зробити собі історію, яка насправді була історією Росії, Польщі, Угорщини, Австро-Угорщини... Тож і сходять з глузду нині українські націоналісти, яким потрібно цю історію вигадати. Ось і вигадують, та так, що пальцем біля скроні доводиться крутити...» [11, с. 1708]. При цьому, за спостереженням А. Кльосова, серед противників ДНК-генеалогії і норманістів, що негативно ставляться до вивчення глибинної історії російського народу,

особливо багато тих, хто з осудом сприйняв повернення Криму до складу Росії, як і «боротьбу Новоросії за свої права» [5, с. 1286]. Тож і згадування «націоналістів-бандерівців» у А. Кльосова раз-по-раз перемежуються із репліками про тих, хто «випускає тисячі снарядів по громадянському населенню в Новоросії», про російський Крим («спробуйте, заберіть», – підбурює А. Кльосов), як і про орденські планки з дюжиною нагород, зокрема «За повернення Криму», «За врятування Пальміри» тощо, що недовзначно характеризують «ідеологічну платформу» Кльосова-громадянина [4, с. 2281].

Загалом «українська тема» у свідомості, а відтак і в науковій діяльності А. Кльосова проглядає особливо гостро: це добре видно навіть попри ту значною мірою іронічно-зневажливу тональність висловлювань, якою він подекуди намагається її приховати. «Та й особливих симпатій до України, – зізнається А. Кльосов, – зараз у мене немає просто тому, що немає зараз єдиної України, вона розколота. Які можуть бути симпатії до її уряду, до Ради, до бандерівців, до ганебного перейменування вулиць і називання їх іменами злочинців, посібників нацистів? На негативні міфи про Велику Вітчизняну війну, що ростуть як гриби? На міфи про «давніх укрів», про бандерівців як героїв України?» [10, с. 101, 558–559]. «...І ці натурально хворі люди, що з гордістю (очевидно) виставляють у своїх аватарах жовто-блакитні прапорці, не розуміють, що нормальні люди мають від цього сахатися. Цілковите нерозуміння історії, брехня, пересмикування, безнадійний дебілізм», – виносить українцям свій «авторитетний» вирок А. Кльосов [11, с. 2213].

Прикметно, що, здійснюючи доволі специфічні екскурси в українську історію, А. Кльосов навіть не може змусити себе вжити щодо України термін «країна» або «держава». «Історія того утворення (!), що нині означається Україною, – розмірковує А. Кльосов, – була непростю. Це завжди була частина Русі, Росії, Російської імперії, Радянського Союзу, і це завжди так сприймалося... Це завжди була шматкова ковдра, зіткана з різних держав, які Русь (у загальному, історичному сенсі) або купувала у сусідів, або відвойовувала. Гетьмани, що були продуктом цих шматків, часто маневрували між поляками, литовцями, турками, австрійцями, угорцями, то клялися у вірності Росії, то її зраджували... Так само як вороги виступали литовці і поляки, а в ролі «туди-сюди» – «підлі черкаси», так називали козаків, які то служити царю, то перебігали на бік ворогів, і частина тих, що потім стали «українцями». Вони також кидалися то до кримських ханів, то до поляків, то до литовців, отже, «коливалися з лінією», за обстановкою... Ніколи в тому, що називається зараз Україною, не було єдності. Тому що шматки. Це передавалося з покоління в покоління» [11, с. 487].

«Тож за тієї трагедії, що відбувається на Донбасі в останні роки, – прогнозує А. Кльосов, – взаємини налагодяться, впевнений. Швидше за все – в результаті капітуляції бандерівців. Або їхніх залишків... І Україна стане частиною «Русского мира» у тій чи іншій формі... Ті відхилення, що зараз там відбуваються, з часом будуть виправлені тавилікувані – як терапією, так і хірургічно, якщо знадобиться...» [11, с. 487]. «Багатостраждальна Україна, – пише далі А. Кльосов, – ще має пройти через

дезінтеграцію та відродження у своїй частині як братній народ, а в іншій частині залишаються ворогами ще на тривалий час, і питання полягатиме лише в тому – ворогами активними та діяльними (і тоді їх доведеться знищувати фізично), чи ворогами «підкилимними», і тоді будемо чекати, що їхні діти й онуки отямляться...» [11, с. 2209]. Характерно, що сам автор у власних недвозначних формулюваннях, судячи з усього, не бачить особливої крамоли. «У нинішній ситуації відкритої інформаційної війни, – переконаний А. Кльосов, – вона (емоційність у висловлюваннях. – С. Н.) буде доречна, бо війна є війна, й інформаційна війна часто веде до фізичної. Це ми зараз спостерігаємо в Україні. Коли на вас біжить амбал зі штиком, його потрібно знищити, не розбираючись у тім, чи є в нього честь і совість, ці поняття у нього в іншому вимірі, ніж у вашому...» [10, с. 24].

Змушені повторитися: ми не зупинялися б настільки докладно на пересічному питанні ідеологічних переконань конкретного науковця, якби воно було самодостатнім у своїй псевдопатріотичній реальності і не підносилося читачеві, як буде докладніше показано далі, «під соусом» новітнього ДНК-генеалогічного знання (зрештою, усі наведені вище цитати взяті саме із праць та видань, що безпосередньо стосуються ДНК-генеалогічної проблематики). Більше того: на тлі позиціонування сучасної ДНК-генеалогії як максимально «просунутої», «точної» та «серйозної» наукової дисципліни, особливо на фоні решти історичних наук і загалом *humanities*, саме у введенні в науковий і популярний обіг некоректних, упереджених, ідеологічно обумовлених міркувань та

інтерпретацій «на тему» ДНК-генеалогії полягає нині, на нашу думку, чи не найбільша загроза на полі історичних дисциплін у загальному контексті застосування «гібридних» інформаційних технологій, об'єктом цілеспрямованого впливу яких є і сучасне українське, і сучасне російське суспільство. А враховуючи ту обставину, що серед українських науковців-гуманітаріїв практично відсутні фахівці з ДНК-генеалогії, тоді як розвиток та популяризація цього наукового напрямку на пострадянському просторі відбувається нині переважно зусиллями російськомовної наукової школи, інтерес до ДНК-генеалогії постає цілком закономірним, зокрема і з огляду на доволі специфічний «науково-патріотичний» «бекграунд» окремих її популяризаторів.

Одним із найбільш помітних «ідеологічних маркерів» у російській науці останнього десятиліття стало активне просування до термінології популяційної генетики й ДНК-генеалогії (а відтак й історії загалом) терміна «Руська рівнина» (рос. «Русская равнина») як альтернативи усталеного в науці географічного поняття «Східноєвропейська рівнина». Зокрема, «ідейна супротивниця» А. Кльосова популяційний генетик О. Балановська навіть змінила робочу назву своєї книжки «Атласы русского генофонда» на іншу – «Русский генофонд на Русской равнине», обмежившись при цьому міркуванням про те, що обидва згадані терміни – географічні синоніми, а їх заміна є лише результатом слов'янської колонізації цих земель [1, с. 55]. Позиція А. Кльосова у цьому розумінні більш оригінальна: «У пропонованій статті, – пише вчений, – ми послуговуємося поняттям «Руська

рівнина», що не є те саме, що «Східна Європа». Політично Руську рівнину можна розглядати як частину Східної Європи. Але геологічно – це два різних континенти. Руська рівнина піднялася з моря бл. 5,4 млрд. р. тому. Європа – відносно недавно, бл. 65 млн. р. тому. Зрозуміло, що ці часи не заторкують палеоліт, як не заторкують вони й питання цієї статті, проте континенти слід означувати правильно...» [18, с. 1221]. В іншій своїй праці А. Кльосов дає з цього приводу вже інакше пояснення: «Оскільки основна її частина перебуває у межах сучасних кордонів Російської Федерації, Східноєвропейську рівнину іноді означають Руською».

Здавалося б, що із того, що цю рівнину «іноді позначають» Руською? Питання ж зовсім не в цьому, а в тому, наскільки доцільно це робити саме в ДНК-генеалогії, історії, етнології? Чи виправдано це? Чи коректно з термінологічного погляду, особливо при наявності усталеної альтернативи? Справді, сучасні геологи оперують термінами «Руська платформа (плита)», «Кімерійський материк», «Скіфський щит», «Сарматське море» тощо (до речі, в італійському варіанті Східноєвропейська рівнина означається саме «Сарматською» – *Bassoriano Sarmatico*). Умовність цих термінів зрозуміла, як і те, що вони не мають стосунку до проблем етнічної історії, хоча, можливо, і не зовсім вдалі з погляду історика. Проте коли йдеться про етнологічні терміни, більше того – про національні почуття – матерію доволі тонку, до таких термінологічних вправ слід поставитися максимально відповідально. Сказане цілком можна прикласти і до «етнічних» найменувань археологічних культур і гаплогруп, впровадження

яких до наукової термінології не лише суперечить фундаментальним вимогам до творення історичних термінів, але й посилює плутанину та відчутно ускладнює наукову комунікацію [21, с. 118]. До цього додамо, що, скажімо, в українській мові терміни «руський народ», «руська мова» мають цілком інакший зміст, аніж в російській, і (як це не дивно може прозвучати для багатьох росіян) не стосуються сучасної Росії, позначаючи реалії тисячолітньої давнини у Середньому Подніпров'ї. Для решти випадків українська мова має термін «російський», похідний від хороніма «Росія».

Свої міркування з цього приводу автор статті висловив А. Кльосову особисто у нетривалому листуванні ще 2015 року. Зокрема, повідомив про те, що в контексті досліджень як ДНК-генеалогії (як історичної дисципліни), так і етнічної історії термін «Руська рівнина» постає відверто невдалим, як невдалим у цьому розумінні буде будь-який термін з етнічним забарвленням. Що силове «просування» зазначеного терміна з огляду на його специфіку та наявність усталеної альтернативи вносить в історичне знання додаткову плутанину, заторкує національні почуття, віддаляє від консенсусу в науці. У своїй відповіді А. Кльосов висловився у тому сенсі, що дискусії на цю тему – данина цілком мінорним питанням, що поділом історичної спадщини ніхто не займається, що ці питання його «не чіпають, не турбують і не хвилюють», зокрема з огляду на те, що він уже понад три десятиліття мешкає у США, що він готовий без жодних проблем послуговуватися термінами «український борць» чи «українське сало» і що все це, на його думку, лише специфічні комплекси малих країн,

відбиття їхньої ментальності в тіні «великих». Що термін «Руська рівнина» видав не він, проте він коротший і зручніший, і що насправді варто приділяти увагу більш принциповим питанням, концентруючись на творенні, а не на негативізмі.

Зрештою, особисту позицію А. Кльосова у цьому питанні можна було б просто взяти до відома, якби справді мовилося винятково про термінологічний бік проблеми. Втім цілком очевидно, що у даному разі йдеться лише про не надто аргументовану спробу «узаконити» використання в історичній науці терміна із виразним ідеологічним підтекстом, запровадження якого, до того ж, важливе не так саме собою, а як у ролі необхідного і, слід розуміти, достатнього підґрунтя (за очевидної неможливості відповідного джерельного й історичного обґрунтування) для легітимації у найдавнішій історії термінів «русь», «руси», «давні руси» тощо у різних варіаціях і часах, що на тисячоліття передують постановню держави Русь у Середньому Подніпров'ї. Відтак конкретний термінологічний момент, виходячи з концепції «наукового патріотизму», постає як інструмент у відстоюванні позицій «Русского мира», ба навіть більше – у спробі творення новітнього «національного міфу» сучасної Росії: «Національний міф твориться тут і тепер!» – амбітно вигукує А. Кльосов [2, с. 1617].

Про те, що ми у наших оцінках недалеки від істини, побічно свідчить і показовий фрагмент з цього приводу з мережі Інтернет, на який автор цієї статті випадково натрапив, коли цікавився розглядуваним питанням [27]. На прохання одного з дописувачів пояснити значення терміна «Русская равнина» інший дає

характерну розлогу й емоційну відповідь, яку наводимо мовою оригіналу для збереження низки семантичних тонкощів цього по-своєму оригінального фрагмента: «Ну, прежде всего, надо бы сначала определиться с названием равнины. Конечно, понятно, какая именно равнина имеется в виду автором вопроса. Но все же географы почему-то упорно именуют ее «Восточно-Европейской равниной». Как будто существуют еще где-то «западно-, северо- или южно-европейские» равнины. И, как будто никто и не знает, что именно эта равнина явилась колыбелью русского народа. Поэтому применение по отношению к ней термина «Русская» просто восстанавливает историческую справедливость. Но этого мало. «Русская равнина» в своем географическом названии заслуживает присоединения к нему еще одного звучного термина – «Великая». Чтобы именоваться впредь – «Великая Русская равнина». Много тут объяснить не надо. Хватит и того, что русский народ – это великий народ, как говорится, по определению. Но существуют и чисто географические показания к именованию нашей Русской равнины – Великой. Прежде всего, нигде в мире равного по масштабу географического образования в ранге равнин больше не найти. Все прочие равнины на Земле будут и по размеру не столь впечатляющи, и по ландшафту не так уж равнинны, да и по целостности ей прилично уступят. Вот, например, те же географы местность к западу от Скалистых гор и до реки Миссури в США так-таки поименовали «Великими равнинами». Слава богу, что хоть не «Великими Американскими». Так ведь там присутствует сразу несколько этих самых равнин, каждая из которых явно не тянет

на прозвище Великої, а все вместе они почему-то становятся враз «Великими». Да наша-то равнина – одна-единственная – будет, поди, побольше, чем все американские, вместе взятые. Ну, чем не Великая? Да и эта самая равнинность у этих двух образований совершенно различная. Американские равнины протянулись гигантской полосой с севера на юг, не представляя собой никакого более-менее целостного образования. Там даже местные индейцы толком не смогли в свое время расплодиться. Только стада бизонів мігрували з севера на юг і назад в залежності від зміни пори року. А Велика Російська рівнина представляє собою унікальне географічне утворення, якому наш великий соотечественник К. П. Пчельников дал очень емкое и образное определение – «чаша». То есть, нечто похожее на дно тарелки, окруженное почти со всех сторон довольно высокими горами... Именно из этой чаши, следуя теории так называемого «кинетического расселения» Константина Павловича, периодически и выплескивались вовне так называемые «цивилизационные волны» расселявшихся этносов. Иначе говоря, Великая Русская равнина испокон веков была как бы цивилизационным центром для всего остального мира. Да, собственно, таковой она остается и в настоящее время. Русские люди в этом ничуть не сомневаются...» [27].

На тлі сказаного доволі характерними постають і термінологічні вправи співавтора А. Кльосова за монографією «Происхождение человека (по данным археологии, антропологии и ДНК-генеалогии)» [17] А. Тюняева щодо «русантропів» – представників найдавніших викопних людей (архантропів),

кам'яні знаряддя яких, віднайдені на території Центральної частини Руської рівнини, належать до шельської доби (бл. 700 тис. років до н. е.). Їх, за А. Тюняєвим, змінюють «русько-рівнинні види палеоантропів», а з I тис. до н. е. – «палеоруси» (людина нового типу, палеоантроп). Як закономірне термінологічне доповнення А. Тюняєв пропонує перейменувати мовну родину, що іменується нині «індоєвропейською», «за географічним місцем її формування та за національною приналежністю її первісних носіїв – «русская» з необхідними префіксами, що відбивають різні давні етапи її розвитку» [26, с. 710]. «Та й за місцем своєї першої появи, – додає автор, – людина сучасного типу має іменуватися «русской». Якщо ж когось бентежить таке називання, і він вважає за доцільне називати людину вихідцем з Центральної Азії або Європи, або з Африки, то зауважу, що у верхньопалеолітичні часи цих назв не існувало, як не існувало і назви Руської рівнини. Тому означувати людину вихідцем із Русі аналогічно тому, як означувати її вихідцем з Африки. Тобто у географічному сенсі – допустимо» (?).

Прикметно, що означений історичний і термінологічний «лібералізм» зразка «критикувати назви – дурний тон» // «робіть як хочете, а ми робитимемо як хочемо ми» // «та й взагалі найбільше досягнення астрономів полягає у тому, що вони змогли дізнатися, як зірки називаються...» [4, с. 1578] у баченні Кльосова-Тюняєва чомусь не поширюється у симетричний спосіб на «братів-українців», стосовно яких автори значно менш «великодушні», кидаючи репліки щодо «вигаданої двадцять років тому Української держави» або критикуючи

українського дослідника С. Кончу за статтю «Від палеоліту до незалежної Української держави» [15], у якій автор, мовляв, виводить українську державність від часів палеоліту. Критикована стаття, до слова – біографічна, присвячена ювілею проф. Л. Залізняка – фахівця з палеоліту Східної Європи, який, втім, у вітчизняній історіографії більше відомий узагальнюючими працями з проблем походження українського народу, виступаючи апологетом доволі поміркованої у загальному історіографічному дискурсі ранньосередньовічної концепції походження українців.

Що ж до самого А. Кльосова, то у нього, з опертям на дані Y-ДНК-генеалогії, «давні руси» – це носії субклада R1a-Z280, похідного від «умовно-арійського» субклада R1a-Z645, який дослідник поширює на давніх аріїв у міжчассі від 6000 до 2500 р. тому [16, с. 2644]. «Давніми русами» він означає і носіїв фат'янівської археологічної культури (4300–3500 років тому) – одного з локальних східноєвропейських варіантів (на території Волго-Окського міжріччя) культурно-історичної спільності шнурової кераміки (5200–4500 років тому), щодо якої підтверджена належність частини її носіїв до згаданого субклада (субклади самих «фат'янівців» поки невідомі) [14, с. 461]. Додатковим археологічним «маркером» належності «фат'янівців» до ДНК-генеалогічного «роду» R1a, на думку А. Кльосова, є також характерне для них та решти «шнуровиків» положення кістяка на правому боці у зігнутому стані (для чоловіків), на відміну від носіїв R1b, для яких нібито характерне поховання на спині. «Є дані, – зауважує А. Кльосов щодо «фат'янівців», – ...що це предки сучасних етнічних росіян, з гаплогрупою

R1a-Z645-Z280. За датуваннями і за субкладом R1a-Z645 це були арії, і саме їх, насельників фат'янівської культури, цілком резонно назвати давніми русами. Ось і маємо: давні руси, вони ж давні арії. Що не так?» – риторично запитує А. Кльосов [13, с. 2481]. «І якщо тепер, – продовжує вчений, – ДНК-генеалогія доведе нам родову спадковість сучасних росіян із фат'янівською культурою, ніщо не завадить нам включити фат'янівців у наш національний міф і вважати їх предками росіян...» [2, с. 1617].

Слід відразу уточнити, що обстоюване А. Кльосовим історичне ототожнення «фат'янівці» = «давні руси» = арії, виходячи з пропонованих термінологічного й методологічного підходів, закономірно здобуває й низку альтернативних варіантів, доповнюється й розширюється за рахунок давніх і сучасних назв численних народів та археологічних культур Східної Європи, що й собі цілком можуть бути використані у творенні «національних міфів» низки східноєвропейських народів і держав. Адже гаплогрупу R1a та її відповідні «арійські» субклади мають не лише сучасні росіяни (для інформації, частка R1a серед етнічних росіян у середньому за популяцією складає бл. 47% чоловічого населення), але й лужицькі сорби (бл. 63%), поляки (бл. 55%), білоруси (бл. 49%), українці (бл. 43%), словаки (бл. 42%), латиші (бл. 40%), литовці (бл. 38%), мордва (бл. 36%), а ще чехи, естонці, словенці, угорці, марійці, комі (всі – понад 30%) та деякі інші, виявляючи безпосередній (у сенсі ДНК-генеалогії) зв'язок із давніми аріями. Тож останніх, окрім «давніх русів», можна було б із не меншою підставою означити, скажімо, «давніми прусами», «давніми малорусами» чи

навіть «давніми украми» (прикметно, що А. Кльосов формально не заперечує проти того, щоб і для носіїв Трипільської цивілізації вигадати якесь особливе найменування, скажімо, означити давніми украми) [2, с. 1580]. Аналогічно, оскільки до кола культурної спільноти шнурової кераміки, окрім власне «фат'янівців», належить ціла низка археологічних культур Східної Європи, із застосуванням комбінаторного підходу можливо сформулювати десятки більш-менш історично й методологічно рівноцінних тотожностей на рівні «давній» народ – археологічна культура – гаплогрупа, кількість та оригінальність яких залежатимуть лише від багатства уяви конкретного «інтерпретатора». А оскільки на багатство уяви що українським, що російським «фахівцям від історії» скаржитися годі, пропонований підхід відкриває воістину небачені горизонти для польоту дослідницької фантазії, започатковуючи й певний елемент змагальності у творенні відповідних національних міфів.

Втім цей надмірний термінологічний лібералізм навряд чи посприє успішній реконструкції етнічних процесів у давню добу, адже такий підхід, на думку російського історика М. Жиха, «нівелює конкретно-історичний зміст етноніма, не дає історика нічого, окрім зайвої плутанини» [2, с. 1578]. «Справді, всі терміни умовні, – погоджується російський археолог й історик Л. Клейн. – Проте значення, що зачепилося за колишні терміни, неможливо відірвати від них, вони постійно поставатимуть і заважатимуть новому розумінню. Для нових понять потрібно створювати нові терміни... Та й походження слов'ян, росіян, пошуки прабатьківщини, сліди етнічних міграцій, етнічна атрибуція археологічних

культур – це все питання, що в наш час трактуються як питання етногенезу» [3, с. 241, 243].

Тож, скажімо, коли йдеться про цілковито новий термін «ербін» (англ. arbin), яким А. Кльосов запропонував позначати носіїв гаплогрупи R1b, як і їхню мову, навряд чи це може викликати аргументовані заперечення. Та коли мовиться про етноісторичні інтерпретації, а таке трапляється дедалі частіше (бо ж сучасна ДНК-генеалогія вже давно вийшла за межі суто технічних завдань – гаплотипування, розрахунку та калібрування швидкостей мутацій, датування «сніпів» і «стірів», визначення часу існування спільних предків у межах субкладів тощо у бік ширшої реконструкції популяційних процесів у давню добу засобами «молекулярної історії»), то слід визнати, що це вже поле діяльності і, що значно більш вагомо, поле відповідальності (!) історика. Тож і до усталеної історичної термінології, як і до творення нової, слід поставитися із належною повагою та відповідальністю, якщо взагалі йдеться про якісь розумні норми співжиття в науці. Адже насправду ніхто не заперечує проти присутності на цьому неосяжному дослідницькому полі «гравців» будь-яких інших наук, особливо історичних за своїм спрямуванням (тим більше, що самі історики поки не виявляють особливого завзяття у цьому питанні). Так само ніхто не заперечує недосконалості наявної історичної термінології, що у багатьох випадках справді потребує певної корекції, оновлення і навіть перегляду. Зрозуміло, сказане зберігає актуальність лише у тому разі, коли обумовлюється суто науковим, а не «науково-патріотичним» підходом, коли просуває історичне знання вперед, а не заплутує і без того

непросту ситуацію, коли дискутується на рівні наукової аргументації, а не «за поняттями».

Іншим важливим напрямом популяризаційної діяльності А. Кльосова у її «науково-патріотичному» вимірі є активно пропаговане ним як фундаментального висновку ДНК-генеалогії твердження про особливу спорідненість та спільне походження сучасних росіян, білорусів та українців. У контексті змальованих вище ідеологічних підходів означений постулат подається як щось якщо і не цілковито нове, то принаймні «освячене» авторитетом серйозної природничої дисципліни, фактично ж являючи собою лише ver. 2.0 добре знайомого ще з радянських часів романтичного образу «спільної колиски» трьох братніх слов'янських народів та їхніх мов, відсутньої, щоправда, у кількатисячолітню давнину. Прикметно, що сама ця концепція відкрито протиставляється автором «згубним ідеям», пропагованим, зокрема, російськими популяційними генетиками школи Балановських про істотну генетичну різницю росіян та українців, з якої, на переконання А. Кльосова, активно користаються «українські нацисти» та русофоби, послуговуючись як «генетичною зброєю» в ідеологічному протистоянні з Росією.

Вкотре дамо слово А. Кльосову: «Росіяни, українці й білоруси, – зазначає вчений, – це нині, строго кажучи, три народи, що мають свої державні кордони, спілкуються різними, хоча й схожими мовами та мають власні національно-етнічні особливості. Всі три народи, попри це, складаються з одних і тих самих родів-гаплогруп, у всіх трьох народів домінує (у кількісному відношенні) один і

той самий рід (R1a, бл. 50% у кожного), як і решта родів, насамперед I2a та N1a1, і після них ще десяток «мінорних» родів, також одні й ті самі. Отже, – підсумовує дослідник, – всі три народи мають *одне й те саме історичне та ДНК-генеалогічне походження* (курсив наш. – С. Н.) [10, с. 445] ...Тож правий той, хто каже, що росіяни, українці та білоруси – по суті, один народ» [6, с. 754]. І далі: «Мої знання, *принципи та погляди* (курсив наш. – С. Н.) засвідчують, що росіяни, українці та білоруси мають єдине, спільне походження, яке, у свою чергу, складається з різних родів. Інакше кажучи, росіяни, українці та білоруси роду R1a – один народ за походженням; росіяни, українці та білоруси роду I2a – один народ за походженням; росіяни, українці та білоруси роду N1a1 – один народ за походженням і т. д., а значить, у своїй сукупності – один народ за походженням...» [6, с. 754]. «ДНК-генеалогія, – підсумовує А. Кльосов, – засвідчує, що українці й росіяни мають однакове походження, це один народ, просто розділений політично. Насправді ж – це один «Русский мир» [11, с. 1123].

Спробуємо допомогти читачеві розібратися у цьому специфічному питанні, а принагідно розвіяти деякі твердження маніпулятивного ґатунку. Справді, судячи з об'єктивних даних ДНК-генеалогії, сучасні українці, білоруси та росіяни в цілому належать до одних і тих самих ДНК-генеалогічних родів, хоча певні відмінності все ж існують. Про субклад R1a вже дещо йшлося вище, тут лише доповнимо загальну картину сходженнями у гаплогрупах I2a та N1a1, які разом з R1a у кожного з трьох народів сукупно обіймають понад 70% (решту формують із

десяток мінорних гаплогруп). Відмінності між згаданими народами простежуються лише у відносних частках згаданих гаплогруп: тоді як «умовно-балканська» або «умовно-динарська» гаплогрупа I2a закономірно найбільша серед українців (бл. 21%), градієнтно спадаючи на північ (у росіян середньої смуги – бл. 16%, в середньому по Росії бл. 10%), «умовно-балтійська» або «умовно-уральська» гаплогрупа N1a1, навпаки, у напрямку на північ має тенденцію до зростання, тож у відносному вимірі є найпоширенішою серед росіян (у росіян середньої смуги – бл. 16%, у середньому по Росії бл. 20%) і найменше трапляється серед українців (бл. 6%, до яких належить і автор цієї статті). Білоруси з огляду на «серединне» географічне розташування в обох випадках демонструють проміжні показники (бл. 18% гаплогрупи I2a та бл. 10% N1c1). Для повноти картини зауважимо, що в означену гаплогрупну матрицю цілковито вкладаються і сучасні поляки (бл. 55% R1a, бл. 9% I2a та бл. 5% N1c1), виявляючи лише дещо більшу популяційну частку «умовно-західноєвропейської» гаплогрупи R1b.

З погляду Y-ДНК-генеалогії це означає насамперед факт існування спільного предка або групи предків за чоловічою лінією у межах окремих гаплогруп, час існування яких (предків), за відповідними підрахунками, складає для різних субкладів від двох до п'яти тисячоліть тому. Зокрема, бл. 5000 років тому або дещо раніше (за даними ресурсу <https://www.yfull.com>), тобто у другій половині IV тис. до н. е., на території Східноєвропейської рівнини мешкав чоловік або група чоловіків-родичів, що мали субклад R1a-Z645 і родовід яких за

прямою чоловічою лінією сягає десятків мільйонів представників сучасного населення Східної Європи, зокрема близько половини сучасних чоловіків-українців, росіян, білорусів, поляків, близько 40% сучасних латишів і литовців тощо, тобто всі вони у цьому розумінні виявляють певну «спільність походження». Те саме стосується і гаплогруп I2a-Y3120 та N1a1-L1025 з тією лише різницею, що визначена для них часова відстань до спільного предка інакша і складає для згаданих гаплогруп у Східній Європі відповідно 2100 та 2600 років тому.

Тут ми підходимо до визначального у сенсі вірного розуміння наведеної інформації моменту, адже оперування термінами та даними ДНК-генеалогії у контексті висновків історичної й етнологічної науки цілком може призвести до певної підміни понять. Найперше наголосимо на тому, що поняття ДНК-генеалогічного й історичного походження народу не слід ототожнювати. Через власну наукову специфіку ДНК-генеалогія взагалі не оперує термінологічними категоріями «етнос», «народ», «національність» тощо, на чому регулярно наголошує і сам А. Кльосов (що, втім, не заважає йому не менш регулярно чинити з точністю до навпаки). Так само поняття «близькість», «спорідненість», «братерство», «співдружність», «спільність походження» стосовно народів та етносів не належать до термінологічного апарату ДНК-генеалогії, наукові повноваження якої, по суті, завершуються там, де визначено факт і час існування спільного предка групи людей за чоловічою лінією.

Натомість в історичному процесі, яким він постає у науковому баченні

А. Кльосова, гаплогрупи все частіше діють як певні самодостатні сили, такі собі специфічні «етноси», окремі «роди», спорідненість яких визначається належністю до певних субкладів Y-хромосоми. Вони постають і зникають, відповідно до набутих «мутацій» започатковують нові «роди», пересуваються планетою, переживають специфічні долі, спілкуються власними мовами, лишають матеріальні сліди у вигляді археологічних культур, засновують власні держави, воюють з аналогічними «родами» тощо. У свідомості сучасника все це створює певну ілюзію історичного процесу, умовні назви гаплогруп потроху починають заступати назви давніх етносів та археологічних культур, а сама картина давньої історії на тлі традиційно невиразних інтерпретацій її істориками починає виблискувати новими яскравими фарбами, привертаючи увагу читача. При цьому досі, за великим рахунком, не було здійснено жодної переконливої спроби змодельювати, як гіпотетичний ДНК-генеалогічний і популяційний сценарій реалізується у реальних етнічних процесах, з чого, власне, і варто було б починати і без чого існує реальна небезпека механічної заміни колишніх хибних уявлень новими зразками історичного міфотворення [21, с. 113, 126–127].

Так само слід взяти до уваги, що пряма чоловіча лінія хоч і винятково важлива й по-своєму особлива у популяційному й історичному сенсі, проте далеко не єдина, що складає багатоманітну постать сучасника (людини, індивіда), не кажучи вже про такі історичні категорії, як «етнос», «народ», «нація». Жіночі мітохондріальні гаплогрупи внаслідок власної специфіки (низька швидкість мутацій, недостатня

специфічність) малоінформативні в історичному та географічному контексті, тож для завдань ДНК-генеалогії нині практично не залучаються [21, с. 112]. До того ж, як нескладно порахувати, вже у другому поколінні вглиб кожна людина матиме чотири предки, у третьому відповідно – вісім і далі за експонентою. Вже у десятому поколінні людина матиме $2^{10}=1024$ безпосередніх предків, порівну чоловіків і жінок, значна частина яких відзначилися певним генетичним внеском в особистість сучасника. При цьому Y-ДНК-генеалогія, простежуючи родовід людини за нерекомбінованими ділянками Y-хромосоми, формально бачить лише єдину пряму батьківську лінію, за якою, власне, й передалася гаплогрупа (тобто у межах останніх десяти поколінь лише одну з 1024-х), і зовсім не бачить інших. А до того ж (оскільки Y-хромосома практично не містить генів) майже не має справи із генетичною інформацією, що ніби узагальнює в спадкових ознаках усю сукупність тисячолітнього розвитку людини та її предків, весь історичний досвід конкретної популяції. Саме у цьому, зрештою, і полягає істотна особливість і величезна перевага ДНК-генеалогії для історичного знання, проте і значна умовність в оперуванні критеріями «близькості» чи «подібності» щодо сучасних народів та їхніх представників.

Зрештою, взаємну близькість слов'янських народів, серед них білорусів, росіян та українців у широкому, «історичному» сенсі, ніхто і без того не ставить під сумнів, вона цілком очевидна. Інша річ, що визнання цієї близькості постало зовсім не як результат сучасних досліджень з ДНК-генеалогії, а вже не одну сотню років визнається й

досліджується у своїй цілісності істориками, мовознавцями, археологами, етнологами, культурологами, антропологами і лише віднедавна – фахівцями з популяційної генетики, ДНК-генеалогії тощо. Те, що тепер, на початку XXI ст., до вже відомої та незаперечної близькості слов'янських народів на рівні мов, вірувань, традицій, матеріальної культури, фенотипу тощо додався й певний спільний набір гаплогруп, виглядає цілком закономірним, зважаючи не лише на факт існування далекого спільного предка у межах згаданих гаплогруп, але на багатотисячолітню історію пліч-о-пліч предків сучасних слов'янських народів на східноєвропейських теренах. Бо ж при відсутності безпосередньої взаємозалежності гаплогрупи і мови, гаплогрупи і культури, гаплогрупи і віри, гаплогрупи й етносу, природно, цілком припустима певна кореляція цих «параметрів», іноді доволі істотна, обумовлена специфікою історичного розвитку та популяційної історії сучасних народів та їхніх предків.

З іншого боку, цілком очевидно й те, що питання визнання взаємної близькості народів завжди мали і нині мають низку інших, важливіших, більш очевидних, порівняно з належністю до певної гаплогрупи, «параметрів», серед яких «чоловіча» мітка нерекomboваної ДНК донедавна взагалі не бралася до уваги з огляду на цілковиту відсутність уявлення про неї, нерозрізнюваність носіїв різних гаплогруп «на око», поза спеціальним ДНК-генеалогічним дослідженням. Це нині, на хвилі зростання популярності ДНК-генеалогії, серед частини «просунутих» сучасників шириться процес самоусвідомлення себе як представників певних гаплогруп, що навіть часом

починає заступати інші, традиційні, мірила етнічної й національної самоідентифікації. Водночас наявність спільних предків гаплогруп кілька тисячоліть тому хоч і справді засвідчує спільність історичних доль зазначених популяцій у певний історичний період у минулому (яку, втім, іще слід наповнити конкретним історичним змістом), проте автоматично не означає їхньої «близькості», «спільності», «братерства» чи, тим більше, «тотожності» у певний історичний момент майбутнього.

Слід закономірно зважати і на те, що від часу «спільного предка» гаплогруп окремі популяції Східної Європи, що, зрештою, сформували сучасні народи й нації, сотні й тисячі років ішли власним шляхом, взаємодіяли з іншими популяціями (природно, різними), потрапляли у відмінні умови життя (економічні, політичні, соціальні, природно-екологічні тощо), мали різних правителів, перебували у складі різних державних утворень і творили власні держави, брали участь у війнах (часом – на одному боці, часом – один проти одного), спілкувалися власними мовами, по-своєму міркували над питаннями світосприйняття, дотримувалися власних вірувань та обрядів, співали дітям власних колискових, мали власних «пророків» і шанували власних героїв, по-своєму збагачували національну і світову культуру, тобто творили власну історію та власне етнічне й національне обличчя, що й відбилося, зрештою, у специфічних світогляді, ментальності, культурі, мові, сформувало дещо (а часто – й істотно) відмінні погляди на владу, політичний устрій, віру, цінності тощо навіть порівняно із найближчими сусідами. Власне, саме сукупність цього набутого історичного

досвіду, що втілюється у впізнаваних нині обличчях сучасних націй, а зовсім не значною мірою умовне сходження на рівні гаплогруп і визначає на сучасному етапі основний критерій «схожості» та «відмінності» між народами, дає підстави оперувати критеріями «близькості» та «подібності». Попри незаперечну близькість різні слов'янські народи все ж значною мірою відмінні, на чому, зокрема, стосовно українців і росіян наголошував ще півтора століття тому М. Костомаров у своїй праці про дві руські народності [19]. Адже започаткована одного разу гаплогрупа незмінно триває у поколіннях, аж доки не перерветься через певні обставини, часто суто статистичні. Покоління ж змінюються і кожне наступне навіть у межах тих самих гаплогруп за багатьма параметрами не рівнозначне попередньому: варто поглянути на це питання бодай з висоти досвіду наших поколінь.

Певна річ, тисячолітня історія слов'янських народів по-своєму відбилася і на генетичному рівні, що суто теоретично може виявлятися у критеріях популяційно-генетичної «подібності», хоча у сенсі методології та конкретного провадження такого роду досліджень нині аж надто багато питань, щоб сприймати їх цілком поважно. Втім і так досить очевидно, що з огляду на об'єктивний географічний чинник серед популяцій сучасної Росії цілком логічно шукати і віднаходити більший вплив генотипів популяцій Сибіру, Уралу, Середньої Азії тощо, тоді як для українців закономірно більшим слід вважати вплив «генетичного пулу» популяцій Балкан, Південної та Центральної Європи, Передкавказзя, Малої Азії. Тож і належність українців і росіян до спільних гаплогруп,

що засвідчує умовну (в термінах ДНК-генеалогії) спільність походження на глибині кількох тисячоліть, зовсім не виключає можливості специфічної для кожного з народів «усередненої» картини генетичних даних, які відбивають особливий популяційний шлях кожного з народів за, скажімо, останнє тисячоліття. А відтак знімається і до певної міри надумана суперечність між поглядами та висновками А. Кльосова та О. й О. Балановських, адже ДНК-генеалогія та популяційна генетика – цілковито різні наукові дисципліни, що оперують принципово різними джерельними даними: перша – нерекomboнованими ділянками Y-хромосоми, що не мають стосунків до генів, друга – генетичною інформацією, що міститься переважно в аутосомах. Тому і висновки обох наук, природно, будуть відмінними.

Тож на правду нічого образливого для росіян у їхній більшій близькості до т. зв. угро-фінських (термін лінгвістичний) народів, як це іноді подається в історичних працях та мережевих дискусіях і проти чого особливо заперечує А. Кльосов, немає і бути не може (саме на це, до певної міри, вказує і більша поширеність серед росіян гаплогрупи N1a1, якої з-поміж народів Європи у відносному розумінні найбільше саме серед сучасних фінів). Зрештою, саме ці «неповноцінні» фіни, згідно з соціологічними опитуваннями, на сьогодні – найщасливіша нація у світі, а Фінська держава нині – один зі світових лідерів у царині соціальних стандартів, чого, на жаль, не скажеш про сучасні Україну й Росію з їхніми древніми і «просунутими» русами, українами, трипільцями, аріями тощо, яких «недорозвинуті» «угро-фіни» разом із «єрбінами»-західноєвропейцями

впевнено обійшли на котромусь із поворотів історії і яким часто лишається мірятися лише малопідкріпленими амбіціями щодо власної історії. Між іншим, сам А. Кльосов (носії субклада R1a), за його власним визнанням, у побутовому розумінні цілком добре «вписався» в американське життя, проте культурно й ідеологічно почуває себе тут чужим [11, с. 1706], тож і провадить активну науково-патріотичну діяльність, раз на рік з популяризаційною метою приїздить до Росії, протистоїть русофобам та націонал-зрадникам, «що їдять російське сало», та повчає росіян із-за океану, як треба любити Батьківщину (за Л. Клейном) [3, с. 233]. З-поміж відносно «свіжих» ініціатив А. Кльосова відзначимо винятково цікаву у своїй науково-патріотичній сутності пропозицію святкувати всім слов'янським світом перемогу у битві при Толлензе (бл. XIII ст. до н. е., на землях Мекленбурга – Південної Померанії) як першу в історії перемогу носіїв R1a проти ербіна-супостата.

Отже, як впливає зі сказаного вище, висновки ДНК-генеалогії поширюються лише на визнання факту наявності спільного предка у частин сучасних росіян, білорусів та українців, що об'єднуються в межах певних гаплогруп, проте жодним чином не свідчать про якусь особливу «близькість» між ними, що виходила б за межі визнаної сучасною наукою близькості між зазначеними народами. Так само ДНК-генеалогія не дає жодних додаткових аргументів у питанні визнання росіян, білорусів та українців «єдиним народом», зокрема «за походженням» (адже історичне поняття «походження народу» не обмежується спадкоємністю за прямою чоловічою лінією), що цілковито нівелює будь-які

спроби «зіграти» на цьому «факті» для набуття певних політичних й ідеологічних дивідендів. Тож і належність до певних спільних гаплогруп і субкладів може створювати лише певну ілюзію «братерства» для необізнаного читача. Та й що таке «братерство», тим більше стосовно історії арійських народів, добре відомо з історії. Пригадаймо, що 18 книг знаменитого арійського епосу «Махабгарата», події якого, до речі, з великою імовірністю розгорталися саме на теренах Східної Європи [25], присвячені опису протистояння двоюрідних братів пандавів і кауравів, яке призвело обидва царські роди до майже повного взаємного винищення. Як бачимо, попри відстань у п'ять тисячоліть взаємини між «нащадками» арійських народів кардинально не змінилися.

Та й нині, коли «вірус» великодержавного шовінізму вражає навіть поважних науковців, особливих ілюзій з цього приводу плекати не доводиться. «Можете вважати мене шовіністом, – заявляє А. Кльосов, – але для мене українці – це росіяни (в оригіналі – *русские*. – С. Н.). Коли українці й росіяни стали розділеним народом? Та коли отримали різні паспорти... І зараз мільйони українців переїхали до Росії й отримали (або скоро отримають) російські паспорти. І знову стануть «русскими» – єдиним народом. Як інші люди стали американцями або французами» [10, с. 295–296]. І далі: «Українці – братній для росіян народ, причому я вважаю Україну за частину Росії. Нехай бандерівці там з цього приводу бісяться, мене це не хвилює» [11, с. 480].

Навряд чи українські «бандерівці» особливо перейматимуться стосовно особистої позиції А. Кльосова щодо

України, тим більше, як любить повторювати сам дослідник, пересічна думка недорого вартує. І якщо позицію А. Кльосова в ДНК-генеалогії можна назвати авторитетною, то у питанні політичних і геополітичних, особливо тих, що стосуються історії України, українського націє- та державотворення, А. Кльосов відверто «плаває», ведучи мову «за поняттями», на рівні «громадянської позиції» та світоглядних дискусій на тему «нашого героїчного розвідника» та «їхнього підступного шпигуна», знеособлено, із частим використанням слів «завжди» та «ніколи», саме вживання яких свідчить про позаісторичний підхід. А крім того – надміру емоційно, що лише засвідчує брак наукових аргументів та упередженість, неприпустиму для фахівця такого рівня.

Не випадково на тлі і без того «небездоганних» з етичного погляду політико-світоглядних міркувань А. Кльосова з уст науковця раз-по-раз злітають речі, що їх мовою «новоязу» можна було б означити як цілковитий «зашквар». Так, у нещодавньому інтерв'ю газеті «Комсомольская правда» на питання журналіста про те, кому ж, зрештою, вигідні всі ці теорії – норманські, українські (?!), А. Кльосов емоційно відповідає: «Тим, кому вигідна і вся русофобія взагалі. Є велика група людей, для яких все, що робить Росія, – погано. Ось декому не подобається те, що ми присутні в Сирії. Але, виявляється, коли радянські керівники говорили «братній арабський народ», не сильно лукавили: близько 12% арабів такої носії групи R1a, в тому числі араби клану Курейш, з якого походить і пророк Мухаммед. Ці люди – наші далекі родичі, брати сучасних слов'ян. Так що льотчики російських ВКС (військово-космічних

сил. – С. Н.) у Сирії взагалі-то захищають територію, куди бл. 4 тис. років назад прийшли брати наших спільних предків...» [12, с. 31–32].

Що ж, «брати наших спільних предків» – це справді «вагомий» аргумент для щиро ображених на русофобів російських патріотів на виправдання бомбардування російськими військово-космічними силами та їхніми союзниками сирійських житлових кварталів і лікарень, застосування отруйних хімічних газів проти мирного населення, старих, жінок і дітей. Як видно, ідея «братерства народів» у реалізації концепції «Русского мира» має доволі сумнівні переваги: втім український народ як ніхто інший знайомий зі «щирою» політикою «примушування до братерства» з боку «ввічливих людей», супроводжувану низкою «гібридних» «іхтамнетов», «етонеми», «авидокажите» і под. Годі виключати, що незабаром у благородному пориві «об'єднання з братами» може бути реанімована й теза про те, аби слідом за «давніми русами»-аріями R1a-Z93 повернутися до віковичної ідеї виходу Росії до теплих морів, спрямувавши до берегів Індостану в обхід Африки важкий авіаносний крейсер «Адмірал Кузнецов» і таки помити кирзові чоботи російських солдатів у водах Індійського океану. Щоправда, на всіх «братів спільних предків» сил може і не стати, бо вони також хлопці непрості (предки-то одні), та й не всі будуть у захваті від такої «братерської допомоги».

Нині вже цілком очевидно, що за «українською риторикою» насправді проглядає нестримне прагнення «націонал-патріотичної» еліти сучасної Росії бодай якось легітимізувати своє право на давньоруську спадщину, на геополітичний пріоритет у слов'янському світі,

на саме ім'я Русі. Втім ні підступне захоплення Криму у 2014 р., ні геополітичні ігри з Донбасом не можуть приховати цілком очевидного безсилля Росії у питанні прилучення України до «Русского мира». Навпаки, безпрецедентним захопленням Криму і Донбасу Російська Федерація порушила фундаментальний принцип «ніколи знову», назавжди втрапивши моральне право на нього, сплюндрувала великий договір «Про дружбу, співробітництво і партнерство» між Україною та Російською Федерацією 1997 року, під яким поставила свій підпис, визнаючи територіальну цілісність та непорушність існуючих взаємних кордонів між двома державами, започаткувала реальність новітнього «рашизму» із добре знайомим з історії імперським комплексом, пошуком ворогів, навішуванням ярликів, зомбуванням населення, фетишизацією суспільної свідомості, міфологізацією минулих «досягнень» тощо.

Події 2014-го у Криму та на Донбасі, як і їхнє криваве продовження, стали для українського суспільства тим болючим, проте дієвим щепленням на багато поколінь вперед, що вивело пасіонарну частину українського суспільства з летаргійного сну. «Нікогда мы не будем братьями» – таку назву мав російськомовний вірш української поетеси Анастасії Дмитрук, написаний у березні 2014-го як реакція на російську анексію Криму, якій дав свою категоричну оцінку цілий світ. Справді, чи потрібні комусь такі «брати», які готові повсякчас підставити, украсти, убити? Як мають ставитися українці до тих, хто століттями їх гнобив, забороняв їхню мову, привласнював та переписував їхню історію, знищував переселеннями, морив у голодоморах, нищив репресіями цвіт інтелігенції? До

тих ментальних «русантропів», які, будучи нездатні навести над у власній господі, проте гучно бряцаючи зброєю на цілий світ, не дають бодай гіпотетичного права іншим народам на самовизначення, на власну незалежність, на власну державність, на власний поступ, на власних героїв, іменами яких називати вулиці, на дослідження власної історії... Невже справді йдеться про той «науковий патріотизм», що веде до «формування взаємної поваги між різними народами», про ту ДНК-генеалогію, що ставить перед собою завдання об'єктивного дослідження історії, «якій чуже приниження інших народів, чужий расизм у будь-якій його формі» [4, с. 2303]? Хіба справді так складно при неупередженому дослідженні історії власного народу відмовитися від спроб робити це за рахунок приниження інших? Чи, можливо, йдеться про психологічну травму, що перманентно дається взнаки, прихований «комплекс боржника» щодо України-Русі, закорінений десь у глибинах тисячоліть? Адже це цілковито в людській природі – ненависть до того, чия історію правласнив, чия землю підступно захопив. Кредитор «поза власною волею» для боржника – найперший свідок злочину, а отже, й найзапекліший його ворог.

Підбиваючи підсумок, про всяк випадок зауважу, що не претендую на полеміку з А. Кльосовим, хоча й готовий до неї, якщо постане така об'єктивна потреба. Адже, по-перше, йдеться значною мірою про речі світоглядні, а щодо них, як і про терміни в науці, як відомо, не сперечаються. По-друге, відповідно до свого наукового інтересу автор цієї статті мав змогу опрацювати переважну більшість праць А. Кльосова, включно з усіма випусками «Вестника

РА ДНК-генеалогії», тож, як видається, вже доволі призвичаївся до специфічного «Кльосівського стилю», добре обізнаний із методами ведення ним полеміки та аргументацією на рівні «а мої предки за Крим сражались» [11, с. 167]. При цьому, за власним визнанням А. Кльосова, йому особливо подобається «провчати» своїх опонентів-русофобів, показово витягати на загальний суд їхні аргументи та привселюдно влаштовувати «зразково-показові» розбори їхніх праць і виступів, зневажливо-цинічно називаючи це «актом гуманізму» стосовно останніх [7, с. 836]. Вочевидь, для фахівця в науці це справді нескладно, враховуючи загальний рівень знань з ДНК-генеалогії переважної більшості його «опонентів», які, часто не розуміючи бодай елементарних її засад, закономірно програють «в одні ворота» на чужому полі. З іншого боку, для А. Кльосова – людини доволі амбітної, що непросто сприймає критику, та ще й з огляду на заявлену позицію «наукового патріотизму» така «гра» аргументів не передбачає програшу у суперечці, визнання своєї неправоти, тож і особливими ілюзіями у цьому сенсі ми себе не тішимо.

Водночас своє завдання як представника української історичної науки й за сумісництвом очільника однієї з провідних науково-дослідних установ України автор цієї статті вбачає у двох визначальних аспектах. Перший – безпосередній науковий інтерес, пов'язаний із дослідженням давньої історії Східної Європи, що закономірно змушує звертатися до новітніх здобутків низки сучасних історичних дисциплін, серед них і ДНК-генеалогії (природно, відкинувши все те непотрібне ідеологічне лушпиння, що до неї налипло). Другий – питання

гуманітарної безпеки України, потреба протидії «інформаційним загрозам» гібридного типу, зокрема і в контексті новітніх історичних досліджень. Як видно, з огляду на обидва згаданих чинники інтерес до постаті А. Кльосова доволі істотний. Цілком можливо, що ім'я А. Кльосова, за працями якого і нам свого часу довелося опановувати засади ДНК-генеалогії, справді згадуватиметься колись у контексті започаткування концепції «наукового патріотизму» або новітньої спроби творення «російського національного історичного міфу», проте навряд чи воно стане синонімом неупередженості та безпристрасності в науці. Відверто шкода, що великоросійський шовінізм «нащадка дітей боярських» відчутно псує реноме висококласного науковця, яким є А. Кльосов, а разом із тим поширює недовіру до того справді нового і винятково затребуваного знання, яке він творить і популяризує.

Не підлягає сумніву, що Українська держава має бути спроможна захистити свої національні інтереси не лише силою зброї, але й силою інтелекту, а вітчизняна історична наука – готова вести розмови на принципові історичні теми. Є вагомим підстави вважати, що об'єктивні результати досліджень з ДНК-генеалогії, не обтяжені жодними ідеологічними доважками її апологетів, послужать нам у цьому розумінні добру службу. Одним із найбільш важливих у цьому розумінні завдань слід вважати формування в Україні у співдружності з генетиками й археологами авторитетної вітчизняної ДНК-генеалогічної школи. Секвенування викопних решток ДНК з українських земель, поза сумнівом, забезпечить істотний джерельний матеріал для реконструкції історичних доль найдавніших

популяцій Східної Європи, серед них і предків сучасних українців, надасть вітчизняним науковцям можливість формулювати і розв'язувати питання історичної науки світового рівня. Гадаю, фахівці Науково-дослідного інституту українознавства МОН України і собі активно долучаться до виконання цих завдань, реалізуючи найбільше покликання науковця служити своїй країні і своєму народу. Все це, зрештою, стане запорукою того, що ми виграємо не лише війну за свою землю, але й війну за власну історію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балановская Е., Балановский О. Русский генофонд на Русской равнине. Москва, 2007. 424 с.
2. Дискусии на «Переформате» по миграциям ариев. Ч. 1. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 4. С. 1547–1665.
3. Клейн Л. Происхождение славян: версия биохимическая. *Российский археологический ежегодник*. 2015. № 5. С. 651–664.
4. Клесов А. Вторая годовщина Академии ДНК-генеалогии и события, с этим связанные. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 8. С. 2274 – 2304.
5. Клесов А. Дискусии. Предисловие редактора. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 2. С. 1286–1290.
6. Клесов А. Комментарии и дискуссии в Политкафе. 2019. № 5. С. 728–972.
7. Клесов А. «Научный перекресток» ДНК-генеалогии в видении филолога. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2018. № 6. С. 817–832.
8. Клесов А. Последний гвоздь в гроб «норманнской теории». *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2019. № 3. С. 349–383.
9. Клесов А. Прямая линия. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 12. С. 2919–3037.
10. Клесов А. Прямая линия. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2018. № 1. С. 60–148; № 2. С. 267–305; № 3. С. 383–446; № 4. С. 556–609.
11. Клесов А. Прямая линия. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2019. № 1. С. 113–177; № 6. С. 1104–1132; № 9. С. 1670–1713; № 12. С. 2205–2254.
12. Клесов А. Разбор полетов в эфире «Комсомольской правды». *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2020. № 1. С. 2–36.
13. Клесов А. Садулаевщина. О чеченцах, русах и ДНК-генеалогии. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 9. С. 2450–2487.
14. Клесов А. Славяне, русские и их недруги. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2018. № 4. С. 460–474.
15. Клесов А. Чубур и его команда. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2018. № 1. С. 2–27.
16. Клесов А. Шквал новых данных в 2017 году по молекулярной истории человечества. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2017. № 10. С. 2601–2651.
17. Клесов А., Тюняев А. Происхождение человека (по данным археологии, антропологии и ДНК-генеалогии). Москва, 2010. 1024 с.
18. Клёсов А., Тюняев А. Современный человек в среднем – верхнем палеолите Русской равнины: археология, антропология и ДНК-генеалогия. *Актуальные вопросы антропологии*. 2013. № 8. С. 208–227.
19. Костомаров М. Две русские народности. *Основа*. Санкт-Петербург, 1861. № 3. С. 33–80.
20. Кухарук Ю., Конча С. Від палеоліту до незалежної української держави (Л. Залізняка – 60). *Кам'яна доба України*. 2010. Вип. 13. С. 7–27.
21. Наливайко С. ДНК-генеалогія у структурі етнологічного знання: проблеми міждисциплінарної взаємодії. *Україна й українство в етнокультурних процесах*. Київ, 2017. С. 111–129.
22. Наливайко С. ДНК-генеалогія у сучасних етнологічних концепціях про походження українців. *Українознавство*. 2013. № 3–4. С. 118–122.
23. Наливайко С. Етнічна історія Давньої України. Київ, 2007. 624 с.
24. Наливайко С. «Індоевропейська проблема» як вузлова проблема етнокультурної

історії Східної Європи. *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення*. Київ, 2018. С. 58–72.

25. Наливайко С. Походження українського народу в світлі даних Y-ДНК-генеалогії. *Українознавство*. 2012. № 1. С. 166–170.

26. Тюняев А. Стадии русского языка и их соответствие данным археологии, антропологии и ДНК-генеалогии. *Вестник РА ДНК-генеалогии*. 2012. № 6. С. 705–710.

27. Какие особенности русской равнины? URL: <https://otvet.mail.ru/question/35974601> (дата звернення: 15.05.2020).

REFERENCES

- BALANOVSKAYA, Ye., BALANOVSKIY, O. (2007). *The Russian Gene Pool on the Russian Plain*. Moscow, 424 p. [in Rus.]
- Discussions on the “Reformatting” of Aryan Migrations. Part 1. (2017). *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK-Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (4), pp. 1547–1665. [in Rus.]
- KLEIN, L. (2015). Origin of the Slavs: The Biochemical Version. *Rossiyskiy arkheologicheskii yezhegodnik* (Russian Archaeological Yearbook), (5), pp. 651–664. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2017). The Second Anniversary of the Academy of DNA Genealogy and Related Events. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (8), pp. 2274–2304. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2017). Discussions. An Editor’s Note. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (2), pp. 1286–1290. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2019). Comments and Discussions in Politcafé. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (5), pp. 728–972. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2018). The Scientific Crossroad of DNA Genealogy in a Philologist’s Vision. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (6), pp. 817–832. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2019). The Final Nail in the Coffin of “Norman Theory”. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (3), pp. 349–383. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2017). A Direct Line. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (12), pp. 2919–3037. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2018). A Direct Line. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (1), pp. 60–148; (2), pp. 267–305; (3), pp. 383–446; (4), pp. 556–609. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2019). A Direct Line. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (1), pp. 113–177; (6), pp. 1104–1132; (9), pp. 1670–1713; (12), pp. 2205–2254. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2020). *Debriefing on the Air of Komsomolskaya Pravda*, (1), pp. 2–36. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2017). Sadulayev’s Opinion. About Chechens, Rus, and DNA Genealogy. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (9), pp. 2450–2487. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2018). Slavs, Russians, and Their Enemies. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (4), pp. 460–474. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2018). Chubur and His Team. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (1), pp. 2–27. [in Rus.]
- KLYOSOV, A. (2017). A Flurry of New Data in 2017 on the Molecular History of the Mankind. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (10), pp. 2601–2651. [in Rus.]
- KLYOSOV, A., TYUNYAYEV, A. (2010). *Origin of the Human (According to Archaeology, Anthropology, and DNA Genealogy)*. Moscow, 1024 p. [in Rus.]

18. KLYOSOV, A., TYUNYAYEV, A. (2013). Modern Human in the Middle-Upper Paleolithic of the Russian Plain: Archaeology, Anthropology, and DNA Genealogy. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (7), pp. 1219–1260. [in Rus.]
19. KOSTOMAROV, M. (1861). Two Russian Nationalities. *Osnova*, (3). Saint Petersburg, pp. 33–80. [in Rus.]
20. KUKHARUK, Yu., KONCHA, S. (2010). From the Paleolithic to the Independent Ukrainian State (L. Zalizniak's 60th Birthday). *Kamiana Doba Ukrainy* (Stone Age in Ukraine), Vol. 13, pp. 7–27. [in Ukr.]
21. NALYVAIKO, S. (2017). DNA Genealogy in the Structure of Ethnological Knowledge: Problems of Interdisciplinary Interaction. *Ukraina i ukraintsi v etnokulturnykh protsesakh* (Ukraine and Ukrainians in Ethnocultural Processes). Kyiv, pp. 111–129. [in Ukr.]
22. NALYVAIKO, S. (2013). DNA Genealogy in Modern Ethnological Concepts of the Origin of Ukrainians. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3–4, pp. 118–122. [in Ukr.]
23. NALYVAIKO, S. (2007). *Ethnic History of Ancient Ukraine*. Kyiv, 624 p. [in Ukr.]
24. NALYVAIKO, S. (2018). The Indo-European Problem as a Key Problem of Ethnocultural History of Eastern Europe. *Ukraina i ukrainstvo v etnokulturnykh protsesakh: kontseptualni uzahalnennia* (Ukraine and Ukrainians in Ethnocultural Processes: Conceptual Generalizations). Kyiv, pp. 58–72. [in Ukr.]
25. NALYVAIKO, S. (2012). The Origin of the Ukrainian People in the Light of Y-DNA Genealogical Data. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1, pp. 166–170. [in Ukr.]
26. TYUNYAYEV, A. (2012). Russian Language Stages and Their Correspondence with the Archaeological, Anthropological, and DNA-Genealogical Data. *Vestnik Rossiyskoy Akademii DNK-Genealogii* (Bulletin of the Russian Academy of DNA Genealogy), (6), pp. 705–710. [in Rus.]
27. *What Are the Features of the Russian Plain?* [online] Available at: <https://otvet.mail.ru/question/35974601> [Accessed 15 May 2020]. [in Rus.]